

آسیب‌شناسی تاریخی انتظار از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله العالی)^۱

حمیدرضا مطهری^۱

چکیده

فرهنگ انتظار در عین کارآمدی و جایگاه ویژه‌ای که در جامعه بشری به‌ویژه مسلمانان دارد، مانند هر پدیده فرهنگی دیگری با آسیب‌هایی مواجه و نیازمند آسیب‌شناسی است. از سوی دیگر دستیابی به نظریه انتظار از دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای نیازمند تبیین همه‌جانبه به‌ویژه آسیب‌شناسی آن از نگاه ایشان است. در این میان سابقه تاریخی انتظار و مهدویت در میان مسلمانان و اهتمام و نگاه ویژه مقام معظم رهبری به دانش تاریخ، آسیب‌شناسی تاریخی انتظار از نگاه ایشان را اهمیت مضاعف می‌بخشد. نگاهی به سخنان حضرت آیت‌الله خامنه‌ای درباره مهدویت و انتظار نشان می‌دهد ایشان با حساسیت ویژه‌ای به آسیب‌شناسی تاریخی انتظار توجه داشته و بر دوری از این آسیب‌ها تأکید کرده‌اند. مباحث خرافی و غیر علمی، ادعاهای دروغین در این باره مانند ادعای مهدویت و یا رؤیت و دیدار با امام مهدی علیه السلام و نیابت از طرف آن حضرت از نکاتی است که می‌توان به عنوان آسیب‌های تاریخی به آنها اشاره کرد که هم در تاریخ اسلام نمونه‌های فراوان دارد و هم حضرت آیت‌الله خامنه‌ای بر توجه به آنها و جلوگیری از پیدایی یا افتادن در آن تأکید دارند. در این نوشتار بر آنیم تا آسیب‌های تاریخی انتظار را کاویده و با بررسی سخنان معظم له در باب انتظار این موضوع را از دیدگاه ایشان تبیین نموده و به این پرسش پاسخ دهیم که دیدگاه ایشان در این باره چگونه است؟

واژگان کلیدی

آیت‌الله خامنه‌ای، انتظار، مهدویت، آسیب‌شناسی تاریخی.

۱- تاریخ دریافت: ۹۹/۷/۱۷ تاریخ پذیرش: ۹۹/۸/۱۴

۱. عضو هیئت علمی پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم السلام پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی قم، ایران (h.motahari@isca.ac.ir).

مقدمه

فرهنگ انتظار از موضوعات علمی و پراهمیت و از تعالیم کارآمد و تمدن ساز اسلام است که در طول تاریخ مانند هر پدیده دیگر با آسیب‌هایی مواجه شده است. اهمیت و جایگاه والای فرهنگ مهدوی و انتظار در جامعه اسلامی آن را با بحران‌ها و آسیب‌هایی مواجه کرده و دانشمندان دغدغه‌مند به ویژه کسانی که در این باره سخن گفته یا اظهار نظر کرده‌اند به این مهم نیز توجه داشته و بر آسیب‌زدایی از آن تأکید کرده‌اند. یکی از مهم‌ترین جهات آن آسیب‌شناسی و آسیب‌زدایی از انتظار با رویکرد تاریخی است. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای با توجه به اهتمام و احاطه‌ای که به دو حوزه دانشی تاریخ و انتظار و مهدویت دارند به آسیب‌شناسی تاریخی انتظار توجه ویژه داشته و در موارد متعدد با ذکر مصادیق تاریخی بر ضرورت آسیب‌زدایی و مواجهه با شبهات تأکید کرده‌اند. نوشتار پیش‌رو بر آن است تا آسیب‌های انتظار را در بستر تاریخی کاویده و دیدگاه ایشان را در این باره بررسی و تبیین کند.

مفهوم‌شناسی

آسیب‌شناسی تاریخی انتظار مفهومی مرکب از سه واژه آسیب‌شناسی، تاریخی و انتظار است و برای فهم آن باید به تبیین واژگانی آن پرداخت.

آسیب: به معنای عیب و نقص، درد و رنج زیان و خسارت است (معین، ۱۳۶۵: ج ۱، ۵۸؛ عمید، ۱۳۶۳: ج ۱، ۴۴). واژه مرادف آسیب در فرهنگ دینی «آفت» است که آن را به معنای آنچه مایه فساد و تباهی و خرابی می‌شود، دانسته‌اند (ابن منظور، ۱۴۰۸: ج ۹، ۱۶؛ معین، ۱۳۷۵: ۶۹؛ انوری، ۱۳۸۲: ج ۱، ۱۲۴).

تاریخ: دانشمندان رشته تاریخ تعریف‌های مختلفی برای آن بیان کرده‌اند. ابن خلدون: تاریخ را خبر دادن از اجتماع انسانی معنی کرده است. یعنی اجتماعی جهان و کیفیاتی که بر طبیعت این جهان عارض می‌شود (ابن خلدون، ۲-۱۲) سید قطب تاریخ را تفسیر حوادث معنا کرده است. به اعتقاد او تاریخ فقط ذکر حوادث نیست بلکه پی بردن به روابط آشکار و نهان حوادث به گونه‌ای که معنی نظام‌داری از آنها به دست آید و وحدت به هم پیوسته‌ای از حلقه‌های حیات که در تمام اجزای آن، واکنش و تکاپو، همگام با زمان و محیط، به چشم خورده، تاریخ است (آئینه‌وند، ۱۳۸۷: ۱۳؛ به نقل از سید قطب، فی التاریخ فکرة و منهج، ۳۷) شارل ساماران تاریخ را علمی دانسته که در آن از حوادث زمان گذشته بشر بحث می‌شود این دانش از اهم دانش‌هایی است که انسان بدان نیازمند است. زیر با شناخت امور هم‌نوعان، خود را نیز می‌شناسد (شارل ساماران، ۱۳۷۵: ج ۱، ۲۴-۲۵).

صادق آئینه‌وند تاریخ را علمی تعریف کرده است که بنیاد آن بر پژوهش در اجتماعات گذشته‌ای است که با آن برای انسان درگیر با حیات راه زیست بهتر و به دور از لغزش و خطای گذشتگان فراهم گردد. (آئینه‌وند، ۱۳۸۷: ۱۴) این تعریف با موضوع این پژوهش نزدیک‌تر است. زیرا بررسی سیر تاریخی انتظار ما را با خطاهای این جریان آشنا کرده و از افتادن در آن دور نگه می‌دارد.

انتظار: در لغت به معنی چشم‌داشت و چشم به راه بودن است (دهخدا، ۱۳۷۷: ج ۳، ۲۴۵۳) و در اصطلاح مهدویت پژوهان به این معنا است که فرد چشم به راه ظهور امام مهدی عجله الله تعالی فرجه باشد (حجّامی، ۱۳۹۵: ۷۹) علاوه بر این، انتظار از یک حالت قلبی و روحی حکایت می‌کند که موجب آمادگی فرد برای چیزی است که در انتظارش است (ملکی‌راد، ۱۳۹۸: ۲۶). انتظار از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای جزء لاینفک مسئله مهدویت و از کلیدواژه‌های اصلی فهم دین و حرکت اساسی و عمومی و اجتماع امت اسلامی به سمت اهداف والای اسلام است (ملایی، ۱۳۹۶: ۱۵۷). انتظار یعنی قانع نشدن، قبول نکردن وضع موجود زندگی انسان و تلاش برای رسیدن به وضع مطلوب (مؤسسه انقلاب اسلامی، بی‌تا: ۸).

بنابراین آسیب‌شناسی تاریخی انتظار یعنی توجه به آسیب‌هایی که در طول تاریخ بر این اندیشه پویا وارد شده است و آنچه این نوشتار در پی آن است تبیین این مهم از دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای است.

پیشینه تحقیق

درباره این پژوهش تا آن جا که در توان نویسنده بوده پژوهشی در این باره نیافتم اما در آثاری که به بررسی مهدویت و انتظار در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته‌اند. اشاراتی به این موضوع شده است. به عنوان مثال در کتابی با عنوان *انتظار فرج در اندیشه حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای مدظله‌العالی* که توسط مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی منتشر شده است در ضمن فصل پنجم با عنوان آسیب‌شناسی انتظار فرج و جامعه منتظر بدون تصریح به آسیب‌شناسی تاریخی، نمونه‌های اندکی از آن اشاره شده است (مؤسسه انقلاب اسلامی، بی‌تا: ۵۰).

در کتاب *ما منتظریم* اثر آقای حسن ملایی هم در بخش دهم با عنوان مهدویت و آسیب‌ها نمونه‌هایی از آسیب‌شناسی تاریخی دیده می‌شود که با توجه به عدم دسته‌بندی مناسب آسیب‌ها صرفاً با مطالعه همه آن برخی نمونه‌ها به دست می‌آید (ملایی، ۱۳۹۶).

امتیاز اصلی نوشتار پیش‌رو آن است که آسیب‌شناسی تاریخی انتظار را از دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای بررسی و تبیین می‌کند.

از آن‌جا که انتظار یک پدیده فرهنگی تاریخی است و موضوع این نوشتار نیز آسیب‌شناسی تاریخی انتظار است. تلاش می‌شود تا نگاهی تاریخی به آسیب‌های آن داشته و دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای را در این باره تبیین کنیم.

نگاهی به تاریخ مهدویت نشان می‌دهد مدعیان مهدویت، ادعاهای نادرست و تطبیق نامناسب (مانند ادعای مهدویت درباره افراد مختلف، حتی ائمه علیهم‌السلام)، برداشت نادرست از احادیث قیام، نشانه‌های ظهور، ادعای باییت، تطبیق‌های نادرست، ادعای رؤیت و دیدار و ارتباط با امام زمان علیه‌السلام و خیالات باطل و خرافات از مهم‌ترین آسیب‌های این فرهنگ تمدن‌ساز بوده‌اند.

مدعیان دروغین

یکی از مهم‌ترین مشکلات جامعه اسلامی و آسیب‌های تاریخی انتظار، مدعیان دروغینی هستند که از روزهای آغازین طرح بحث مهدویت تا عصر حاضر، آسیب‌های جبران‌ناپذیری بر پیکره این اعتقاد اصیل وارد کرده‌اند. در واقع عده‌ای با بهره‌برداری از انتظار در جامعه اسلامی و در میان مسلمانان، باورهای آنان را با آسیب مواجه کرده‌اند. در یک نگاه کلی می‌توان مدعیان مهدویت را به دو دسته تقسیم کرد. مدعیان عصر حضور ائمه علیهم‌السلام و مدعیان دوران غیبت. از مهم‌ترین چهره‌های مدعی عصر حضور می‌توان به محمدبن عبدالله بن حسن معروف به نفس زکیه اشاره کرد که برای او لقب مهدی را مطرح کرده و مهدویت او را ترویج می‌کردند و برخی مردم نیز به او دل بسته و مهدویت او را باور کرده بودند. (اصفهانی، ۱۳۸۱: ۲۲۴). شکست محمدبن عبدالله و کشته شدن او به دست عیسی بن موسی فرمانده سپاه عباسیان (یعقوبی، ۱۴۱۵ق: ج ۲، ۳۷۶؛ مسعودی، ۱۴۰۹ق: ج ۳، ۲۹۶؛ مغربی، بی‌تا: ج ۳، ۳۲۲-۳۲۶) ناامیدی طرفداران او را به دنبال داشت.

توجه به این نکته لازم است که همزمان با محمدبن عبدالله افراد دیگری با همان نام ادعای مهدویت کرده یا حداقل برای آنان چنین ادعایی شده بود و برخی از آوازه‌بیشتری هم در جامعه برخوردار شدند. از جمله آنها می‌توان به مهدی عباسی (۱۵۸-۱۶۸) اشاره کرد که ده سال نیز خلافت کرد (یعقوبی، ۱۴۱۵ق: ج ۲، ۳۷۱-۴۰۰؛ مسعودی، ۱۴۰۹ق: ج ۳، ۳۰۹). تعدد مهدیان دروغین از یک سو و کشته شدن برخی از آنان مانند محمدبن عبدالله بن حسن و ظلم و

فساد برخی دیگر مانند مهدی عباسی^۱ از سوی دیگر، بی‌اعتمادی برخی مسلمانان نسبت به مهدویت و انتظار را در پی داشت.

مدعیان مهدویت در دوره‌های بعد تا عصر حاضر فراوان بوده^۲ و آسیب‌های جبران‌ناپذیری بر اندیشه انتظار وارد کرده‌اند. از جمله آنها می‌توان به عبیدالله مهدی فاطمی مؤسس حکومت فاطمیان در شمال آفریقا، مهدی سودانی (۱۳۰۲ق)، غلام احمد قادیانی (۱۹۰۸م) و... اشاره کرد.

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای نیز به این آسیب توجه ویژه داشته و در مواقع مختلف به آن تصریح کرده‌اند. در طول تاریخ مدعیانی بودند؛ بعضی از مدعیان هم همین چیزی که حالا اشاره کردند، یک علامتی را بر خودشان یا بر یک کسی تطبیق کردند؛ همه اینها غلط است.^۳ ایشان به علل و عوامل پیدایش چنین مدعیانی هم اشاره کرده و کارهای عامیانه، جاهلانه، دور از معرفت و غیرمتمکی به سند و مدرک معتبر را زمینه‌ساز پیدایش مدعیان دروغین معرفی کردند.^۴

ادعای باییت و ارتباط با امام زمان عجل الله فرجه

یکی از آسیب‌های تاریخی انتظار سوءاستفاده برخی افراد از روحیه مهدی‌باوری و انتظار مسلمانان است. باور به مهدی موعود عجل الله فرجه و انتظار آمدن او و امید به جامعه‌ای آرمانی در عصر ظهور سبب سوءاستفاده برخی مدعیان گردیده و به اشکال مختلف در استفاده از آن کوشیده‌اند. از جمله اینان افرادی بودند که ادعای باییت و ارتباط با امام زمان عجل الله فرجه را داشتند و از عصر وکلای اربعه تا عصر حاضر دیده می‌شوند.

فردی به نام شریعی از اصحاب امام هادی و امام حسن عسکری علیهما السلام نخستین مدعی باییت معرفی شده که ادعای نیابت از حضرت مهدی عجل الله فرجه را مطرح کرد و توقیعی در لعن او از ناحیه امام عصر عجل الله فرجه منتشر شد (طوسی، ۱۴۱۷ق: ۳۹۷). از دیگر مدعیان نیابت عصر غیبت

۱. مهدی عباسی اولین خلیفه عباسی بود که غنا و موسیقی را وارد دربار عباسیان کرد و از آن به بعد همواره دربار خلفای عباسی عباسی با غنا دمساز بود (رک: ابوالفرج اصفهانی، ۱۳۸۱: ج ۳، ۱۷۰؛ ج ۵، ۱۰۹؛ مطهری، ۱۳۹۶: ۱۱۶، ۱۸۶-۱۸۷).

۲. درباره مدعیان یا کسانی که درباره آنها ادعای مهدویت شده کتاب‌ها و مقاله‌های فراوانی وجود دارد که از جمله آنها می‌توان به کتاب مدعیان دروغین آقای رسول جعفریان و کتاب مهدی از صدر اسلام تا قرن سیزدهم هجری دارمستر اشاره کرد.

۳. بیانات در دیدار اساتید و فارغ‌التحصیلان تخصصی مهدویت، ۱۳۹۰/۴/۱۸ - <http://farsi.khamenei.ir/speech-1390/4/18-12889content?id=>

۴. همان.

صغری می‌توان محمد بن نصیر نمیری (همان: ۲۵۹) اشاره کرد که پس از درگذشت عثمان بن سعید اولین وکیل امام عصر علیه السلام، ادعای نیابت کرد و او نیز مود لعن امام عصر علیه السلام قرار گرفت (همان). چنین ادعایی درباره شلمغانی (همان: ۳۰۷) (۳۲۵ق) و حلاج مقدس اردبیلی، ۱۴۱۱ق: ج ۲، ۹۷۲) هم مطرح شده است. اما دوران غیبت کبری به دلیل قطع ارتباط مستقیم و عدم حضور وکیلان خاص، ادعای نیابت بیشتر بوده و در دوره‌ها و مناطق مختلف همواره افرادی مدعی ارتباط و نیابت امام زمان علیه السلام بوده و از سادگی و صفای اعتقاد مردم بهره برده و خود را به عنوان نایب یا مرتبط و حتی واسطه ارتباط با آن حضرت معرفی کرده‌اند. سخنان جذاب و گاه وعده‌های وسوسه‌انگیز آنان سبب گردید تا عده زیادی را به خود جذب کنند و برخی از آنها به ویژه در دوران حاضر تبدیل به یک جریان انحرافی گردیده و دامنه فعالیت خود را در مناطق مختلف پراکنده‌اند. از نمونه‌های این جریان خطرناک در عصر حاضر می‌توان به احمد اسماعیل اشاره کرد.^۱

این جریان‌های مدعی، مهدویت و انتظار را ملعبه دست خود قرار داده و آسیب جبران‌ناپذیری متوجه اندیشه انتظار می‌کنند نکته‌ای که رهبر معظم انقلاب در موارد متعدد به آن اشاره کرده‌اند:

مثل همه حقایقی که در برهه‌های مختلفی از زمان ملعبه دست سودجویان می‌شود این حقیقت هم گاهی ملعبه دست سودجویان می‌شود. این کسانی که ادعاهای خلاف واقع می‌کنند.^۲

ایشان در جای دیگر بر همین سوءاستفاده‌ها در تاریخ اسلام تصریح کرده و به مدعیان گروه‌های مختلف اشاره کرده‌اند:

یک عده‌ای از صدر اسلام، از زمان ائمه علیهم السلام که شنیده بودند مهدی ظهور خواهد کرد و دنیا را پر از عدل و داد خواهد کرد، ادعای مهدی‌گری می‌کردند؛ بعضی بر خودشان هم امر مشتبه بود. بد نیست بدانید هم در بنی‌امیه ادعای مهدویت بود، هم در بنی‌عباس بود، هم در افراد دیگری که چه در زمان بنی‌عباس و چه در زمان‌های بعد تا امروز وجود داشتند، ادعای مهدویت وجود داشت.^۳

۱. برای اطلاع بیشتر رک: حسین حجامی، نقد و بررسی جریان احمد اسماعیل، سراسر کتاب؛ نصرت‌الله آیتی، نقد و بررسی آراء مدعیان مهدویت؛ با تکیه بر آراء احمد الحسن، فصل‌نامه علمی پژوهشی مشرق موعود، شماره ۲۵، بهار ۱۳۹۲؛ مهدی یوسفیان و محمد شهبازیان، بررسی ادله روایی احمد بصری؛ یمانی دروغین، فصل‌نامه علمی پژوهشی مشرق موعود، سال هفتم، شماره ۲۷، پاییز ۱۳۹۲، ۵۹-۸۲.

۲. بیانات در دیدار با مردم در نیمه شعبان، ۱۳۸۷/۰۵/۲۷. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۶۴۴>

۳. بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های شیراز، ۱۳۸۷/۲/۱۴. <http://farsi.khamenei.ir/speech->

ادعای رؤیت

دیدار با امام مهدی علیه السلام یا دیدن آن حضرت در عصر غیبت کبری از موارد اختلافی بوده و برخی بدان باور داشته و حتی کتاب‌هایی در این باره و شرح حال تشریف یافتگان نوشته شده‌اند، در مقابل برخی آن را غیرممکن دانسته‌اند. اما مهم‌تر از اصل رؤیت و دیدار، سوءاستفاده مدعیان از آن است. در واقع یکی از آسیب‌های انتظار ادعاهای نادرست درباره دیدار حضرت مهدی علیه السلام است. اگر چه اصل دیدار یک موضوع ممکن است و بوده و هستند افراد شایسته‌ای که توفیق دیدار حضرت ولی عصر علیه السلام نصیب آنان گشته اما چیزی از این دیدار نقل نکرده‌اند و چه بسیارند عالمان و صالحانی که بعد از مرگ‌شان قصه‌های فراوانی درباره دیدار آنان از زبان دیگران نقل شده در حالی که در زمان زنده بودن خود چیزی نگفته‌اند. اما افرادی هم بوده و هستند که چنین ادعایی را مطرح کرده و حتی خود را واسطه ارتباط با آن حضرت یا نماینده ایشان معرفی می‌کنند. از نمونه‌های مدعی دیدار با امام عصر علیه السلام در عصر حاضر می‌توان به اشخاصی اشاره کرد که ادعاهای عجیبی درباره تشریف و دیدار با آن حضرت را مطرح و عده زیادی را به خود جذب کرده و حتی به خیال خود به موعظه مراجع هم روی آورده‌اند.^۱

آیت‌الله خامنه‌ای چنین ادعاهایی را یکی از مهم‌ترین آسیب‌های انتظار بر شمرده و آن را پیرایه‌های باطلی معرفی کرده‌اند که سبب آلودگی و انحراف اندیشه انسان‌های پاک‌نهاد شود و فرمودند:

این کسانی که ادعاهای خلاف واقع می‌کنند - ادعای رؤیت، ادعای تشریف، حتی به صورت کاملاً خرافی، ادعای اقتدای به آن حضرت در نماز - که حقیقتاً ادعاهای شرم‌آوری است، اینها همان پیرایه‌های باطلی است که این حقیقت روشن را در چشم و دل انسان‌های پاک‌نهاد ممکن است مشوب کند. نباید گذاشت. همه‌آحاد مردم توجه داشته باشند این ادعاهای اتصال و ارتباط و تشریف به حضرت و دستور گرفتن از آن بزرگوار، هیچ کدام قابل تصدیق نیست.^۲

البته ایشان اصل دیدار و این‌که عده‌ای امام زمان علیه السلام را دیده‌اند را امری پذیرفته شده

۳۴۳\content?id=

۱. برای اطلاع بیشتر رک: حسین حجامی، نقد و بررسی جریان احمد اسماعیل، ۳۴۹-۳۵۸.

۲. بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم در روز نیمه شعبان، ۱۳۷۸/۵/۲۷، <http://farsi.khamenei.ir/speech-3644content?id=>

می دانند اما چنین افرادی را اهل ادعا و سوءاستفاده نمی دانند، چنان که در این باره فرمودند: «ممکن است یک انسان سعادت‌مندی، چشمش، دلش این ظرفیت را پیدا کند که به نور آن جمال مبارک روشن شود، اما یک چنین کسانی اهل ادعا نیستند؛ اهل گفتن نیستند؛ اهل دکان‌داری نیستند.» ایشان کسانی را که ادعای رؤیت را وسیله سوءاستفاده و دکان‌داری قرار می‌دهند را دروغگو و افترازننده معرفی کرده و بر ضرورت دور نگه داشتن این عقیده روشن و تابناک از این آفت اعتقادی تأکید دارند.^۱

نکته مهمی که تذکر آن ضروری به نظر می‌رسد این که ممکن است افرادی به دلایل مختلف دچار توهم و خیال شوند و در همان حالت ادعای دیدار و تشریف داشته باشند. چنین ادعاهایی گاه ممکن است نه از سر دروغ بلکه خیال‌پردازی باشد که باز هم آسیب‌های جبران‌ناپذیری به دنبال دارند. آیت‌الله خامنه‌ای هم به این نکته با دقت توجه داشته و تذکر داده‌اند. «این توسل‌اتی که در زیارات مختلف وجود دارد که بعضی از اینها اسانید خوبی هم دارد، اینها بسیار با ارزش است. و توسل، توجه، انس با آن بزرگوار از دور. این انس به معنای این نیست که حالا کسی ادعا کند که من خدمت حضرت می‌رسم یا صدای ایشان را می‌شنوم؛ ابداً این جور نیست. غالب آنچه که در این زمینه گفته می‌شود، ادعاهائی است که یا دروغ است، یا طرف دروغ هم نمی‌گوید، تصور می‌کند، تخیل می‌کند. ما کسانی را دیدیم. آدم‌های دروغگوئی نبودند، اما خیال می‌کردند، تخیل می‌کردند؛ تخیلات خودشان را به عنوان واقعیت برای این و آن نقل می‌کردند! نیابستی تسلیم اینها شد.^۲

تطبیق‌های نادرست

یکی از آسیب‌های اساسی مهدویت تطبیق‌های نادرست، اعم از تطبیق نشانه‌های ظهور مانند پرچم‌های سیاه، سفیانی، یمانی و...^۳ یا تطبیق نشانه‌های شخص مهدی علیه السلام بر دیگران است، که هر دو در برهه‌های مختلف تاریخ از عصر حضور ائمه علیهم السلام تا دوران کنونی مطرح بوده و هست و حتی گاهی در تعیین مصداق به اشتباه برخی ائمه پیشین مانند امام باقر، امام صادق و امام کاظم علیهم السلام را همان امام قائم معرفی می‌کردند. در دوره‌های بعد نیز تطبیق‌هایی برای عصر ظهور دیده می‌شود چنان که در عصر صفویه به ویژه زمان برخی پادشاهان مانند شاه

۱. همان.

۲. بیانات در دیدار اساتید و فارغ‌التحصیلان تخصصی مهدویت، ۱۳۹۰/۴/۱۸ - <http://farsi.khamenei.ir/speech-۱۳۸۸۹content?id=>

۳. برای اطلاع بیشتر، ر.ک: نصرت‌الله آیتی، تطبیق نشانه‌های ظهور در گذر تاریخ، ۸۱-۱۰۹.

طهماسب (خورشاه، ۱۳۷۹: ۶۴). یا حتی اصل حکومت صفویان (عالم آرای صفوی، ۱۳۶۳: ۲۶-۲۷) را مقدمه ظهور و متصل به عصر حضرت مهدی علیه السلام می‌دانستند.

یکی از نشانه‌های ظهور در برخی منابع برافراشته شدن پرچم‌های سیاه است. اگرچه این روایات بیشتر در منابع اهل سنت آمده (ابن حنبل، بی تا: ج ۵، ۲۷۷) و کمتر در آثار شیعیان دیده می‌شود و آنها هم که وجود دارد ارتباط چندانی با بحث مهدویت و ظهور ندارد (صادقی، ۱۳۹۴: ۹۷؛ آیتی، ۱۳۹۵: ۸۵) اما شهرت این روایات باعث اشتباه برخی گردیده است. در اوایل قرن دوم هجری هنگامی که پرچم‌های سیاه عباسیان برافراشته شد برخی افراد اینها را همان رایات سودی دانستند که به عنوان نشانه ظهور مطرح شده بود (صادقی، ۱۳۹۴: ۱۰۷-۱۱۷). در عصر حاضر نیز با ظهور داعش و رخدادهای مربوط به آنان دوباره چنین اندیشه‌هایی شکل گرفت و حتی افرادی در نقاط مختلف جهان با همین بهانه پرچم‌های سیاه جوانان را برای رفتن به سوی آنان تحریک کردند (آیتی، ۱۳۹۵: ۸۹-۹۰) هم چنین اتفاقات جهانی به ویژه جنگ‌های مناطق مختلف و یا روی کار آمدن بعضی شخصیت‌ها در کشورها سبب بروز یا گسترش چنین باورهایی گردیده و آنها را به عنوان علائم ظهور و یا برخی شخصیت‌های عصر ظهور معرفی می‌کنند. چنان‌که جنگ خلیج فارس و یا جنگ افغانستان و سوریه به عنوان نشانه‌های ظهور معرفی شدند. طبیعی است که با فروکش کردن آتش جنگ و یا کنار رفتن آن شخصیت‌ها و عدم تحقق ظهور منجی، اندیشه برخی افراد دچار تزلزل گردیده و راه برای گسترش شبهه افراد مغرض فراهم می‌گردد.

آیت‌الله خامنه‌ای به این نکته توجه داشته و نشانه‌ها و شخصیت‌ها را غیرقابل تطبیق و استناد معرفی کرده و فرمودند:

بعضی از این چیزهایی که راجع به علائم ظهور هست، قطعی نیست؛ چیزهایی است که در روایات معتبر قابل استناد هم نیامده است؛ روایات ضعیف است، نمی‌شود به آنها استناد کرد. آن مواردی هم که قابل استناد هست، اینجور نیست که بشود راحت تطبیق کرد.^۱

مشکل دیگر در بحث مهدویت و انتظار، تطبیق نابه‌جای مصادیق است که گاهی برخی امامان به عنوان مهدی و امام قائم معرفی شده‌اند. هنگامی که امام موسی کاظم علیه السلام به شهادت رسید برخی شهادت آن حضرت را انکار کرده و او را همان امام قائمی معرفی کردند که

۱. بیانات در دیدار اساتید و فارغ‌التحصیلان تخصصی مهدویت، ۱۳۹۰/۴/۱۸، <http://farsi.khamenei.ir/speech-۱۲۸۸۹content?id=>

وعده ظهور او داده شده بود. اینان که در تاریخ اسلام به واقفه یا واقفیه مشهورند در اثر عوامل مختلف از جمله سوء برداشت از روایات مهدوی دچار چنین انحرافی شدند. آیت الله خامنه ای به این نکته با حساسیت خاصی نگریسته و بارها بر لزوم پرهیز از چنین باورهایی هشدار داده و فرمودند:

در طول تاریخ مدعیانی بودند؛ بعضی از مدعیان هم همین چیزی که حالا اشاره کردند، یک علامتی را بر خودشان یا بر یک کسی تطبیق کردند؛ همه اینها غلط است.^۱ ایشان با اشاره به این که برخی از تطبیق‌ها یا نشانه در روایات معتبر قابل استناد نیامده است و روایات ضعیف هم قابل استناد نیستند تکیه به چنین روایاتی را رد کرده و تصریح کردند بر این که حتی «آن مواردی هم که قابل استناد هست، این جور نیست که بشود راحت تطبیق کرد». آیت الله خامنه ای با اشاره به استناد برخی به اشعار شاه نعمت الله ولی و تطبیق آن بر افراد مختلف آن را نادرست و منحرف کننده دانسته و فرمودند:

همیشه عده ای این شعرهای شاه نعمت الله ولی را - در طول سال‌های متمادی و در موارد زیادی - بر آدم‌های مختلفی در قرون مختلف تطبیق کردند، که بنده دیدم. گفتند بله، اینی که گفته من فلان کس را، فلان جور میبینم، این فلان کس است؛ یک شخصی را گفته‌اند. باز در یک زمان، صد سال بعد مثلاً، یک کس دیگری را پیدا کردند و به او تطبیق کردند! اینها غلط است، اینها کارهای منحرف کننده است، کارهای غلط انداز است.^۲

برداشت نامناسب از روایات بیان کننده عصر ظهور

یکی از مسائلی که درباره ویژگی‌های عصر ظهور مطرح می‌شود رواج ظلم و فساد در جامعه است که می‌توان آن را یکی از آسیب‌های انتظار دانست. زیرا انتظار به معنی خاموش و ساکت ماندن نیست بلکه انتظار انسان فعال می‌خواهد که جامعه را برای عصر ظهور آماده کند. رهبری در این باره فرمودند:

انتظار فرج معنایش این نیست که انسان بنشیند، دست به هیچ کاری نزند، هیچ اصلاحی را وجه همت خود نکند، صرفاً دل خوش کند به این که ما منتظر امام زمان عجل الله تعالی فرجه هستیم. این که انتظار نیست.^۳

۱. همان.

۲. همان.

۳. همان.

۴. بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم در روز نیمه شعبان، ۱۳۷۸/۵/۲۷، <http://farsi.khamenei.ir/speech->

برخی افراد در طول تاریخ با تمسک به روایاتی که وضعیت عصر ظهور را تبیین می‌کنند به ویژه احادیثی که ویژگی آن دوره را گسترش ظلم و فساد معرفی می‌کنند نسبت به جامعه خود بی تفاوت بوده و به خیال خود آن را مقدمه ظهور می‌دانند و شاید چنین برداشت نادرستی در شکل‌گیری برخی فرقه‌ها همانند واقفه نیز تأثیرگذار بود به گونه‌ای که فساد و بی‌عدالتی خاندان عباسی را مقدمه ظهور قائم معرفی می‌کردند. این اندیشه که امام زمان علیه السلام باید بیاید و ظلم و فساد را از بین ببرد علاوه بر از بین بردن انگیزه جامعه فرصت سوءاستفاده برای ظالمان را هم فراهم می‌کند. این آسیب مربوط به دوره خاصی نیست چنان‌که در سخنان رهبری هم به آن اشاره شده که برخی در دوران قبل از انقلاب، با استناد به همین باور که امام زمان علیه السلام، مهدی موعود خواهد آمد و دنیا را پر از عدل و داد خواهد کرد؛ پس شما بیخود زحمت نکشید، بناست او کارها را درست کند و تا آقا هم نیاید فایده‌ای ندارد دست از اقدام کشیده و دیگران را هم از فعالیت نهی می‌کردند (ملایی، ۱۳۹۶: ۳۰۷).

رهبر معظم انقلاب به این آسیب نیز توجه داشته و آن را یک آسیب خطرناک برای این اندیشه امیدبخش دانسته و نسبت به آن هشدار داده و فرمودند:

بعضی‌ها به استناد روایاتی که هر پرچمی که قبل از برافراشته شدن پرچم حضرت مهدی علیه السلام برافراشته شود، در آتش است، با مبارزه مخالف بودند. می‌گفتند آقا شما قبل از مبارزه حضرت صاحب‌الزمان علیه السلام می‌خواهید مبارزه شروع کنید؟ خوب، این پرچم مبارزه را که بلند می‌کنید، در آتش است. معنای حدیث را نمی‌فهمیدند... بله، این پرچم مهدویت را کسی بلند کند، در آتش است. این معنایش این نیست که مردم با ظلم مبارزه نکنند، مردم برای تشکیل جامعه الهی و جامعه اسلامی و علوی مبارزه و قیام نکنند. این، بد فهمیدن دین است.^۱

سوءاستفاده از باور انتظار

یکی از مهم‌ترین آسیب‌هایی که در طول تاریخ اندیشه انتظار را تهدید کرده و می‌کند سوءاستفاده داعیان قدرت از این اندیشه و ایجاد یا سوار شدن بر امواجی است که در این باره شکل گرفته است. عباسیان علاوه بر شعار «الرضا من آل محمد» بر آمدن منجی هم تکیه کرده و مسلمانان منتظر را به شوق ظهور و دیدار مهدی، در راستای اهداف خود تحریک کردند.

3644content?id=

۱. بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های شیراز، ۱۳۸۷/۲/۱۴، <http://farsi.khamenei.ir/speech->

۳۴۳۷content?id=

فاطمیان هم در شما آفریقا و توسط فردی معروف به ابو عبدالله شیعی با همان شعار «الرضا من آل محمد» و با وعده ظهور مهدی طرفداران خود را ترغیب کرده و با سوار شدن بر موجی که از جریان انتظار ایجاد شد قدرت خود را تثبیت کردند (مقریزی، ۱۴۱۶ق: ج ۱، ۵۷-۵۹). آیت الله خامنه‌ای با توجه به این نکته و این که امویان و عباسیان هم از چنین فرهنگی سوءاستفاده کرده‌اند.^۱

نتیجه‌گیری

از آنچه گفته شد چنین بر می‌آید که حضرت آیت الله خامنه‌ای به دلیل اشراف علمی به دو حوزه دانشی تاریخ و مهدویت، به خوبی آسیب‌های انتظار را شناخته و بر آسیب‌شناسی تاریخی انتظار و تلاش برای جلوگیری از آن آفت‌ها در آینده تأکید دارند. از مهم‌ترین آسیب‌های تاریخی انتظار می‌توان به سوءاستفاده از فرهنگ انتظار، مدعیان دروغین، ادعای نیابت اشاره کرد. هم‌چنین تشخیص نامناسب علائم و نشانه‌ها و تطبیق نادرست برخی رخدادها در دوران مختلف بر این نشانه‌ها و یا برداشت نامناسب از سخن یا رفتار بزرگان مانند ائمه علیهم‌السلام، که سبب اشتباه در تشخیص مصداق مهدی گردیده از آسیب‌های تاریخی انتظار هستند که در سخن رهبر معظم انقلاب بدان‌ها توجه و بر مقابله با این آسیب‌ها تأکید شده است.

منابع

۱. ابن حنبل، أبو عبدالله أحمد بن محمد (بی‌تا)، *مسند*، بیروت، دارصادر.
۲. ابن خلدون (بی‌تا)، *مقدمه*، ترجمه: محمد پروین گنابادی، بی‌جا، بی‌نا.
۳. ابن منظور (۱۴۰۸ق)، *لسان العرب*، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
۴. اصفهانی، ابوالفرج علی بن حسین (۱۳۸۱)، *مقاتل الطالبیین*، تحقیق: احمد الصقر، قم، مکتبه الحیدریه.
۵. انوری، حسن (۱۳۸۲)، *فرهنگ بزرگ سخن*، تهران، نشر سخن، دوم.
۶. آیتی، نصرت‌الله (۱۳۹۲)، «نقد و بررسی آراء مدعیان مهدویت؛ با تکیه بر آراء احمد الحسن»، *فصل‌نامه مشرق موعود*، شماره ۲۵.
۷. آیتی، نصرت‌الله (۱۳۹۵)، «تطبیق نشانه‌های ظهور در گذر تاریخ»، *فصل‌نامه مشرق موعود*، شماره ۳۸.

۱. بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های شیراز، ۱۳۸۷/۲/۱۴، <http://farsi.khamenei.ir/speech-3433?content?id=>

۸. آئینه‌وند، صادق (۱۳۸۷)، *علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی*، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، دوم.
۹. جعفریان، رسول (۱۳۹۱)، *مهدیان دروغین*، تهران، نشر علم.
۱۰. حجامی، حسین (۱۳۹۵)، *شناخت، بررسی و نقد جریان‌های انحرافی مهدویت*، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، اول.
۱۱. حجامی، حسین (بی‌تا)، *نقد و بررسی جریان احمد اسماعیل*، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۱۲. حسنی، هاشم معروف (۱۳۸۲ق)، *سیرة الأئمة الاثني عشر*، نجف، حیدریه.
۱۳. خورشاه بن قباد الحسینی (۱۳۷۹)، *تاریخ ایلچی نظام شاه*، تصحیح: محمدرضا نصیری و کوئیچی هانه‌دا، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، اول.
۱۴. دارمستتر (بی‌تا)، *مهدی از صدر اسلام تا قرن سیزدهم هجری*، ترجمه: محسن جهانسوز، بی‌جا، بی‌نا.
۱۵. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷)، *لغت‌نامه*، تهران، دانشگاه تهران، دوم.
۱۶. ساماران، شارل (۱۳۷۵)، *روش‌های پژوهش در تاریخ*، مشهد، بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی.
۱۷. صادقی، مصطفی (۱۳۹۴)، *تحلیل تاریخی نشانه‌های ظهور*، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، سوم.
۱۸. طبری، محمد بن جریر (م ۳۱۰) (۱۳۸۷ق)، *تاریخ الأمم والملوک*، تحقیق: محمد أبو الفضل ابراهیم، بیروت، دار التراث العربی.
۱۹. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۷ق)، *الغیبة*، تحقیق: عبادالله تهرانی و علی احمد ناصح، قم، مؤسسه المعارف الاسلامیه.
۲۰. عمید، حسن (۱۳۶۳)، *فرهنگ عمید*، تهران، امیرکبیر، سوم.
۲۱. مدیریت همکاری‌های پژوهشی (بی‌تا)، *انتظار فرج در اندیشه حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای*، بی‌جا، مؤسسه انقلاب اسلامی.
۲۲. مسعودی، علی بن حسین (۱۴۰۹ق)، *مروج الذهب و معادن الجواهر*، تحقیق: اسعد داغر، قم، دارالهجره، دوم.
۲۳. مطهری، حمیدرضا (۱۳۹۶)، *زندگه در سده‌های نخستین اسلامی*، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، دوم.

۲۴. معین، محمد (۱۳۷۵)، فرهنگ فارسی، تهران، امیرکبیر، نهم.
۲۵. مغربی، قاضی نعمان (بی تا)، شرح الاخبار فی فضائل الائمه الاطهار، تحقیق: سید محمد حسینی جلالی، قم، جامعه مدرسین.
۲۶. مفید، محمد بن محمد بن نعمان (م ۴۱۳ق) (۱۴۱۶ق)، الارشاد، بیروت، مؤسسة آل البيت.
۲۷. مقدس اردبیلی، احمد بن محمد (۱۴۱۱ق)، حدیقه الشیعه، تصحیح: صادق حسن زاده و علی اکبر زمانی نژاد، قم، انتشارات انصاریان.
۲۸. مقریزی، تقی الدین احمد بن علی (۱۴۱۶ق)، اعطاء الحنفی باخبار ائمه الفاطمیین الخلفا، تحقیق: جمال الدین شیال، قاهره، مؤسسة الاهرام، دوم.
۲۹. ملایی، حسن (۱۳۹۶)، ما منتظریم خورشید مهدویت در منظومه فکری امام خامنه ای، قم، بنیاد فرهنگی حضرت مهدی علیه السلام.
۳۰. ملکی راد، محمود (۱۳۹۸)، نقش انتظار در تعالی خانواده، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، اول.
۳۱. مؤلف ناشناخته (۱۳۶۳)، عالم آرای صفوی، به کوشش: بدالله شکری، تهران، انتشارات اطلاعات، دوم.
۳۲. یوسفیان، مهدی؛ شهبازیان، محمد (۱۳۹۲)، «بررسی ادله روایی احمد بصری؛ یمانی دروغین»، فصل نامه علمی پژوهشی مشرق موعود، سال هفتم، شماره ۲۷.
۳۳. یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب بن جعفر بن وهب بن واضح الکاتب العباسی (۱۴۱۵ق)، تاریخ یعقوبی، بیروت، دارالصادر، ششم.

34. <http://farsi.khamenei.ir/>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی